

Bescherming van wilde planten in België: later, meer en anders

door Joh. Bolman

Het lijkt me veel korter geleden, dat er voor ons gehele land een begin werd gemaakt met de wettelijke bescherming van een aantal inheemse planten en dieren. Toch zijn de desbetreffende Koninklijke Besluiten al sinds 20 oktober 1973, dus meer dan drie jaar van kracht. De complete lijst van wat toen onder de beschermende vleugels van onze Natuurbeschermingswet kwam, kunt u vinden in *Natura*, jaargang 1974, bladzijden 14 en 47 (aanvulling).

Er is een tijd geweest dat onze zuiderburen vergeleken met ons in verschillende opzichten meer 'followers' dan 'leaders' waren. Dat gold o.a. voor de floristiek, doch ook op dit gebied heeft België de vroegere achterstand op verheugende wijze ingehaald. Ik herinner aan de voortreffelijke *Atlas van de Belgische en Luxemburgse flora* (1972) met 1530 verspreidingskaartjes, en aan de '*Nouvelle Flore de la Belgique, du Grand-Royaume de Luxembourg, du Nord de la France et des Régions voisines*' (1973) door J. E. De Langhe c.s., welke naar mijn smaak onze toch zo goede flora van Heukels-van Ooststroom in bepaalde opzichten overtreft.

De natuurbescherming was in België tot op heden wat minder gevorderd. Hoewel wij o.a. door een aantal bedrijfsmatig geëxploiteerde eendenkooien ook nog wel boter op ons hoofd hebben, haalt dit euvel in omvang toch niet bij de beruchte vogelvangerij in België. Ook wilde planten genoten er tot voor kort weinig echte bescherming, zelfs niet in gebieden die door een aantal gemeenten tot reservaat waren verklaard, zoals de streek van de Lesse en de Lomme. Toen ik in 1973 nu wijlen E. van Rompaey, een bekende Vlaamse florist, attendeerde op een vuilstort bij Ave-et-Auffe, waar te midden van puin, autowrakken e.d. zeldzame

Orchis- en Ophryssoorten groeiden, en ik op bescherming van dit terrein aandrong, luidde zijn antwoord: 'ik zal aan de affaire volle aandacht geven, maar in België zijn zulke dingen gewoner dan in uw land'.

Het is daarom op zich zelf verheugend, dat België nu eveneens een begin heeft gemaakt met echte bescherming van de wilde flora, zoals u in *Natura* van oktober 1976 hebt gelezen, met de mededeling erbij dat mij om enige nadere commentaar was verzocht, die hieronder dan volgt. Ik laat hieraan evenwel iets over deze soort van natuurbescherming en haar bijzondere problematiek voorafgaan.

In het boekje '*Beschermde planten en dieren*' (1974) van ons Ministerie van C.R.M. werd er op gewezen, dat het opstellen van een lijst van te beschermen planten en dieren speciale moeilijkheden met zich mee brengt. Zo leek het wenselijk, die (eerste) lijst 'vooralsnog beknopt te houden'. Een ellenlange lijst zou inderdaad bij het grote publiek - zoals u weet zijn dat álle mensen behalve natuurlijk u zélf! - helemaal geen effect sorteren, afgezien nog van de vraag hoe men zo'n lange lijst zou kunnen 'populariseren'. In mijn bespreking van het CRM-boekje in *Natura* van juli/augustus 1974 schreef ik, dat m.i. deze popularisatie in de eerste plaats diende te geschieden met geheel gratis of zeer goedkope wandplaten, die dan overal moesten komen te hangen waar 'mensen de natuur ingaan', verder in scholen, stations e.d. Het CRM-boekje van f 12,50 achtte ik voor 'de massa' een veel te duur medium. Inmiddels zijn die wandplaten er als uitgave van I.V.N. en C.R.M. gekomen. De prijs is f 7,50 per stel, d.w.z. voor planten én dieren samen; afzonderlijk zijn ze niet verkrijgbaar.

Volgens het I.V.N. te Amsterdam worden de platen wel verkocht, voornamelijk aan scholen. Gelukkig! Maar ziet u ze wel eens elders? Mij zijn ze nog niet opgevallen. Wellicht iets voor K.N.N.V.-afdelingen met een kassaldo, die dan aan gemeentehuis, trein- en busstation, natuurhistorisch gunstig gelegen hotels en restaurants in de omgeving enz. zo'n stel platen kunnen schenken. Zo mogelijk met een bijschrift, dat de afdeling tot nadere inlichtingen volgaarne bereid is. Vermoedelijk krijgt men er dan nog leden door. Een mooie taak voor de natuurhistorische secretaris of propagandist van de afdeling. Maar vooral controleren, of de 'beschonkenen' de platen écht ophangen.

Bij de gewenste beperking van de lijst rijst vanzelf de vraag: welke soort moet er dan wel op en welke niet. Wat in het ene deel van ons land algemeen tot vrij algemeen is, is elders soms zeldzaam. Bij regionale zeldzaamheid neigt men tot bescherming, bij regionaal algemeen tot vogelvrijheid. Een Salomonsoordeel. Regionaal beschermen van een soort leidt echter weer tot ingewikkeldheid.

Verdere moeilijkheden: komen zeldzame opvallende, zo u wilt 'mooie' soorten niet eerder voor bescherming in aanmerking dan *nóg* zeldzamer maar minder spectaculaire plantesoorten? Terecht zijn in Nederland 8 orchideeënsoorten op de lijst geplaatst. Maar dat zijn lang niet alle soorten die we (nog) hebben! Zou dat grote publiek werkelijk een beschermd Gevlekte orchis (*Orchis maculata*) kunnen onderscheiden van de onbeschermd gebleven Mannetjesorchis (*Orchis mascula*), volgens mij een even spectaculaire orchidee. Ik twijfel. Dus dan maar beter *alle* orchideeënsoorten beschermen? Accoord? Inclusief de 'lelijke' en vrij algemene Breedbladige wespenorchis? Of die toch maar uitzonderen? Maar hoe dan ook: uitbreiding tot vrijwel alle orchideeënsoorten maakt de lijst weer veel groter en de platen dito.

Bij dit alles moet nog worden bedacht dat ons land met uitzondering van Zuid-Limburg qua landschappen lang niet zulke diepgaande onderlinge verschillen vertoont als vele andere staten. De geschetste moeilijkheden hebben zich zonder twijfel bij het opmaken van de Belgische lijst nog sterker doen gevoelen. België valt immers al heel globaal op de landkaart gezien uiteen in twee zeer verschillende delen: het vlakke tot heuvelige deel ten noorden van Sambre en Maas, en een veel geaccidenteerder tot bergachtig deel ten zuiden daarvan. Ik zie daarbij nog af van grondsoortverschillen, kalkarme en kalkrijke gronden, in hoever en hoe de gronden in cultuur zijn gebracht enz., alles factoren die zeldzaamheid of algemeenheid van een soort mede kunnen bepalen.

Anders dan in Nederland maakte men in België nu drie lijsten:

lijst A: volledig beschermde planten

lijst B: alleen de ondergrondse delen beschermd

lijst C: alleen beschermd tegen inzamelen voor industrieel of commercieel gebruik.

groep A. Met de planten van deze lijst 'mag niks', net als in Nederland. Als ik aan de hand van de genoemde Belgische Flora de Wolfsklauwachtigen, die en bloc onder de bescherming vallen, op 9 stuks aanhoud, zijn er in België 54 soorten tegen in Nederland 53 soorten volledig beschermd. Dat scheelt dus geen koe. Onder de Belgische bevinden zich echter slechts 10 soorten, die ook bij ons tot de onaanraakbaren behoren: Wolverlei, Kleine en Ronde zonnedaauw (wij hebben 4 soorten beschermd, maar twee ervan komen in België niet (meer) voor), Blauwe zeedistel, Kruisbladgentiaan, Klokjesgentiaan, Jeneverbes, Harlekijn, Pasnassia en Zwolse (Heide) anjer.

Daarentegen kwamen van onze lijst in België 8 stuks voor slechts ondergrondse bescherming in aanmerking, werden althans als zodanig op de B-lijst gezet:

Zomerklokje, Koningsvaren, Stengelloze sleutelbloem, Moeraswespenorchis, Rietorchis, Vleeskleurige orchis, Breedbladige orchis en Gevlekte orchis. Verder werd van onze lijst het Waterdrieblad in België alleen gevrijwaard tegen de gevaren volgens lijst C.

Alle overige soorten van de Belgische lijst der totaal beschermde (zie Natura okt./nov. 1976, bladzijde 219) zijn, voorzover in Nederland wild voorkomend, bij ons dus vogelvrij. De gemeenschappelijkheid van de Benelux is hier wel ver te zoeken gebleven.

Het zou veel te ver voeren, om de soorten van beide lijsten stuk voor stuk te gaan bezien en daarbij vragen te stellen als: 'waarom daar wel en hier niet' en omgekeerd. De mate van zeldzaamheid zou er telkens bij moeten worden betrokken.

Wat me echter wel erg opvalt, is dat het aantal totaal beschermde orchideeënsoorten in België het onze sterk overtreft. Het zijn er nl. 18, waarvan wij er weliswaar een aantal niet of niet meer hebben, maar dan nog. Bovendien bepaalt de Belgische lijst B, dat van alle niet op lijst A staande orchideeën de ondergrondse delen beschermd zijn. Daar men echter ook de ten dele beschermde op een of andere manier 'den volke' voor ogen zal moeten stellen, was het m.i. efficiënter geweest, *alle* orchideeën volledig te beschermen. Misschien zou men daarbij kunnen volstaan met bijv. van het geslacht *Orchis* slechts enkele soorten af te beelden als voorbeeld om welke 'soort plant' het gaat.

Ik heb de indruk, dat in België wat meer dan in ons land de zeldzaamheid bepalend is geweest voor bescherming, en wat minder dan bij ons het spectaculaire. Wilde averuit, *Artemisia alba* (Kamferalsem, niet -Balsem, zoals Natura vermeldde), Gesteelde zoutmelde, Gekroesde rolvaren, de stekelige Krabbescheer en de 'bloemloze' Wolfsklauwsoorten zijn nu niet bepaald attractieve plukplanten. Het is echter al geen slaapkamergeheim meer, dat er bij de samenstelling van de Nederlandse lijst heel wat is afgetwist

Gesteelde zoutmelde (*Halimione pedunculata*).

over 'wat wel' en 'wat niet', min of meer te vergelijken met het getrekkebek over kandidatenlijsten voor kamerverkiezingen. Allerlei belangen en persoonlijke voorkeuren spelen bij dergelijke discussies hun rol. Ook bij de Belgische lijst zal dat wel het geval zijn geweest en ook daar zal wel niemand voor 100% tevreden zijn gesteld door wat er uiteindelijk uit de bus kwam.

In versterkte mate zal dit m.i. nog wel gelden voor de **lijsten B en C**, respectievelijk ondergronds beschermde soorten of alleen beschermd tegen op grote schaal inzamelen voor industrieel-commerciële doeleinden. Ik signaleerde al de 'overige orchideeën' op lijst B. Als men wel alle Wolfsklauwsoorten, weinig spectaculaire planten, op lijst A zet, waarom dan niet alle veel meer 'gezochte' orchideeën? Verder zie ik op lijst B: alle soorten Roos behalve Akker- en Hondсроos. Mijn Belgische flora noemt 12 roossoorten, afgezien nog van enkele bastaarden. Hebt u wel eens met een aantal K.N.N.V.-ers voor een wilde roos gestaan en geconstateerd, dat iedereen de juiste soort zonder

meer direct herkende? Ik niet. En dan is dat nog een zekere 'elite van het natuurminnend publiek'. Daar iedereen echter wél weet, hoe 'een' roos er uitziet, was volledige bescherming van alle soorten via lijst A een koud kunstje geweest. Ook hier had men dan met afbeelding van enkele voorbeelden kunnen volstaan.

Bergcentaurie (*Centaurea montana*).

Op de B-lijst staan talrijke andere soorten, die spectaculair én in België geenszins algemeen zijn, bijvoorbeeld Heemst, Zwarte gifbes, Wildemanskruid (zéér opvallende bloem), Zomerklokje, de fraaie Bergcentaurie en andere. Waarom nu deze alleen ondergronds beschermd? Ik dacht eerst dat één- of meerjarigheid wellicht een rol had gespeeld voor een plaatsje op lijst A of B. Eenjarigen plukken kan immers schadelijker zijn dan meerjarigen bovengronds weghalen. Maar eigenlijk bevestigen de planten van beide lijsten deze gedachte toch niet. En ondanks alles: je zult toch op enigerlei wijze de mensen weer voor ogen moeten stellen door middel van een afbeelding, wat je wél mag plukken maar niet uitgraven.

Het opstellen van de kleine lijst C is wel ingegeven door het feit, dat de soorten hierop bijzondere belangstelling kunnen 'genieten' van de zijde van handel en industrie. Veenmos en Rendiermos zijn in de bloemisterij gewild, Zeekraal kan als groente worden ingezameld en verkocht. Onze arme Duizendguldenkruiden hebben al sinds oude tijden geneeskrachtige faam. Ook het Waterdrieblad wordt in Oberdorfer's Exkursionsflora als geneeskrachtige plant vermeld, en vermoedelijk heeft eveneens de Spekwortel (*Tamus communis*) zijn plaatsje op lijst C verdiend door al dan niet terecht daaraan toegeschreven medicinale waarde. De Duitse naam Schmerwurz wijst daar wel op, zoals ook de naam van onze gewone Smeerwortel, een heel andere soort natuurlijk, toepassing in de volksgeneeskunde aanduidt; het wortelslijm werd namelijk wel als een soort zalf gebruikt.

Nu zult u misschien zeggen: 'die Bolman is maar een sikkeneurig mannetje. Nu dóét onze geëerbiedigde overheid eens wat voor de wilde flora en nou is het wéér niet goed'. Ik zal u die opmerking niet kwalijk nemen. Maar een feit is, dat ik ten aanzien van dit gehele systeem van bescherming van een deel onzer wilde planten uiterst sceptisch ben. Telkens komt daarbij het citaat uit Goethes Faust bij me op: 'de woorden hoor ik wel, maar mij ontbreekt 't geloof'.

Afgezien nog van de vraag, of de teruggang van bepaalde soorten werkelijk een gevolg is van de plukgraagte van het grote publiek - misschien geldt dit bij die van de Nederlandse lijst nog het meest voor de Blauwe zeedistel - geloof ik inderdaad niet dat men met bescherming van een relatief zeer gering aantal planten op de goede weg is. Wie daarin wél heil ziet, moet echter zorgen, resp. kunnen zorgen, dat de verboden soorten de massa telkens weer voor ogen worden gesteld. In ons land (en ook elders) ontbreekt hieraan tot dusver té veel en ik vrees dat dit ook zo zal

blijven. Een effectieve partiële florabescherming is bij de nog toenemende verarming wel onmogelijk, want uitbreiding van de lijsten geeft weer eigen moeilijkheden.

Wie enige ervaring met het leiden van botanische excursies heeft, weet bovendien hoe moeilijk het onderscheiden van soorten de meeste mensen valt, zelfs geïnteresseerde mensen. Niet voor niets zijn instanties als Natuurbescherming, Staatsbosbeheer e.d. al lang een andere weg gegaan in hun reservaten: *een plukverbod zonder uitzondering*. Afgezien nog van de mogelijkheid, dat de toezichthouders overtreding van een dergelijke bepaling veel gemakkelijker kunnen vaststellen, is een dergelijk verbod voor het publiek ook veel duidelijker en dwingender dan: 'dit en dát mag je *niet* plukken'. Denkt u maar weer even aan de in Nederland slechts *ten dele* beschermde orchideeën waarvan een groot aantal toch allemaal roze bloemen hebben, en aan de dito roossoorten in België.

In dit verband valt nog op te merken, dat in de 18de druk van de flora van Heukels-v. Ooststroom (1975) de lijst van verboden planten niet expliciet wordt vermeld. Volstaan is met bij de desbetreffende plant 'beschermd!' te laten bijplaatsen. Zo'n lijst dient m.i. ook voorin een flora te staan, liefst vet gedrukt. De flora van Heimans & Thijssse vermeldt, zelfs als men een nieuw exemplaar koopt, van de bescherming nog niets, daar men nog altijd een nadruk van de uitgave-1965 krijgt.

Hoe is de stand van zaken bij onze oosterburen? Oberdorfer geeft in zijn Exkursionsflora eveneens alleen bij de soortzelve aan, of er in de Bondsrepubliek beperkende bepalingen over plukken e.d. bestaan, in casu: 'vollkommen geschützt', 'Sammelverbot' en 'Handelsverbot', berustend op het voorkomen van de soort op één van de *drie* lijsten. Maar de mededeling in het voorwoord van de 2de druk

(1962), dat deze opgaven berusten op de *nog altijd* (cursivering van mij, B.) geldende Natuurbeschermingsverordening van 1940, klinkt toch als een verzuuchting. Oberdorfer zegt er nog bij, dat een geprojecteerde nieuwe formulering der verordening vermoedelijk weinig verandering zal brengen. Er is van deze flora een derde druk, die ik echter op het ogenblik niet bij de hand heb. Ik vermoed echter het ergste.

Spekwortel (*Tamus communis*).

'Nieuwe bezems vegen schoon'. Al moet je altijd kritisch bezien, wie er met die bezems vegen en hoe dat gebeurt, we moeten de Duitse Democratische Republiek de eer geven, dat deze het drielijstensysteem in 1954-1955 radicaal over boord heeft gezet als zijnde te gecompliceerd (W. Rothmaler: Exkursionsflora, 6de druk, 1967). Rothmalers werk omvat de flora van *beide* Duitse staten. Niet alleen heeft men in de D.D.R. het aantal beschermde planten (d.w.z. totaal beschermd, andere zijn daar niet meer) vergroot, maar bovendien heeft de auteur zich op het standpunt gesteld, dat hij in

Christoffelkruid.

Wildemanskruud.

zijn flora ook de soorten, welke de Bondsrepubliek noemde in de nog altijd niet van kracht geworden ontwerpen ter verbetering van haar eigen regeling, toch maar vast als beschermd moest opgeven. Jammer genoeg ontbreekt echter ook bij Rothmaler een complete lijst. Men vindt ook hier pas de bescherming bij de plant zelve.

Als een wat laat herfstblad liet eindredacteur Vrakking midden november j.l. een 24 kwartovellen grote brochure met kleurenfoto's over de sinds 1967 in het Koninkrijk Luxemburg van kracht zijnde bescherming van wilde planten op mijn

schrijftafel dwarrelen. Hieruit bleek me, dat we daar gewapend met vier lijsten het veld inmoeten. Waarom eenvoudig als het ook gecompliceerd gaat!

Het lijkt me echter beter, gezien de geografisch-geologische overeenstemming van dit land met het bergachtig deel van België, in een volgende Natura een afzonderlijke uiteenzetting over onderlinge verschillen en overeenkomsten te geven. Voor we weer tegenover de wilde kinderen van onze geliefde godin Flora mogen staan, hebben we nog wel even tijd.

Adres van de schrijver:

Wie het kleine niet eert...

door mej. drs. B. J. L. van Leeuwen

Onze serie Wetenschappelijke Mededelingen die door de niet aflatende ijver van de redactie nog steeds met hoge frequentie wordt uitgebreid stelt iedereen in staat goede determinatietabellen van minder bekende groepen voor weinig geld in handen te krijgen. Was men vroeger veelal aangewezen op omvangrijke buitenlandse werken om iets te determineren wat geen vogel of hogere plant was, tegenwoordig kan men in de meeste gevallen de studie voorzichtig aanvangen met een W.M.

Gelukkig komt de laatste jaren ook het waterig milieu meer aan bod: Zeewieren no 81, Kranswieren no 93, Ongewervelde zoetwaterdieren no 103, Zeegrassen no 107, Zoetwatervissen no 108. De Neder-

landse Decapoda no 111. De nummers 100 en 109 beschrijven resp. Chlorococcales en Kiezelwieren en juist deze geven mij aanleiding eens wat meer belangstelling te vragen voor een belangrijk fenomeen van het oppervlaktewater: *Plankton*

Het is de verzamelnaam voor een grote groep microscopisch kleine plantjes en diertjes die ten minste gedurende een deel van hun bestaan vrij in het water rondzweven. Betreft het diertjes van iets grotere afmetingen die door het maken van zwembewegingen in staat zijn duidelijk in een bepaalde richting te zwemmen dan wordt van *nekton* gesproken hoewel de overgang tussen beide categorieën niet scherp is.